

5. Národnost a mateřský jazyk

Mateřský jazyk byl ve vysvětlivkách ke sčítacím tiskopisům definován jako jazyk, kterým s respondentem mluvila v dětství matka nebo osoby, které respondenta vychovaly. Sčítací list osob obsahoval v této otázce předtištěné odpovědi: český, slovenský, romský, polský, německý, jiný; volba „jiný“ předpokládala slovní zápis. Zpracování údajů o mateřském jazyku zahrnovalo kromě citovaných možností ještě jazyk anglický, ruský, ostatní (všechny další konkrétní zápisy mateřských jazyků kromě výše uvedených) a nezjištěný. Ve srovnání se sčítáním 1991 nebyl zjišťován mateřský jazyk maďarský, rusínský, ukrajinský, naopak navíc byl zařazen jazyk anglický a ruský.

Tab. 20 Rozdíly mezi národností a mateřským jazykem u vybraných národností v letech 1991 a 2001

	Národnost									
	česká ¹⁾		slovenská		polská		německá		romská	
	1991	2001	1991	2001	1991	2001	1991	2001	1991	2001
Národnost	9 770 527	9 641 129	314 877	193 190	59 383	51 968	48 556	39 106	32 903	11 746
Mateřský jazyk	9 871 518	9 707 397	239 355	208 723	52 362	50 738	40 907	41 328	24 294	23 211
rozdíl	-100 991	-66 268	75 522	-15 533	7 021	1 230	7 649	-2 222	8 609	-11 465
Index 2001/1991 v %										
národnost	x	98,7	x	61,4	x	87,5	x	80,5	x	35,7
mateřský jazyk	x	98,3	x	87,2	x	96,9	x	101,0	x	95,5
Relace										
mat.jaz/národn.	1,01	1,01	0,76	1,08	0,88	0,98	0,84	1,06	0,74	1,98

1) česká+moravská+slezská

Z porovnání národnosti a mateřského jazyka vyplývá, že kromě osob s polskou národností byly počty osob podle mateřského jazyka vyšší než podle uvedené národnosti. Např. více než 9 707 tis. osob uvedlo český jazyk jako svůj mateřský, ale jen 9 641 tis. osob uvedlo národnost českou, moravskou nebo slezskou. I když lze vzít v úvahu, že rozdíly mezi počtem osob podle národnosti a podle mateřského jazyka je možno částečně korigovat o položku „nezjištěno“, která byla zejména u národnosti poměrně vysoká (a více než dvojnásobná proti počtu osob s nezjištěným mateřským jazykem), přesto lze např. v tomto konkrétním případě konstatovat, že 66 tisíc osob, pro které byl český jazyk jazykem mateřským, deklarovalo při sčítání v roce 2001 jinou národnost než by předpokládalo jazykové prostředí, ve kterém tyto osoby vyrůstaly.

Vyjdeme-li z hypotézy, že v dětství existuje v podstatě shoda mezi mateřským jazykem a národností, vyjádří nám relace mezi mateřským jazykem a národností míru přesunu: hodnoty větší než 1 charakterizují odklon od předpokládané původní národnosti a volbu národnosti jiné - odlišné od mateřského jazyka; hodnoty menší než 1 znamenají opak, tedy „atraktivnost“ konkrétní národnosti i pro osoby, jejichž mateřský jazyk je jiný. Z tohoto pohledu v roce 1991 pouze česká národnost překročila hodnotu 1; v roce 2001 byly hodnoty vyšší než 1 - kromě polské národnosti - u všech hlavních národnostních skupin obyvatel České republiky. Jak ukazují výsledky sčítání všechny hlavní národnosti v naší republice ztratily za posledních 10 let v tomto kontextu svou „atraktivnost“. Výjimkou je národnost polská, která stále v absolutním vyjádření převyšuje počet osob s polským mateřským jazykem. Na druhém pólu je národnost romská, kde počet osob, které se přihlásily k romské národnosti je poloviční ve srovnání s počtem osob s romským mateřským jazykem.

Tab. 21 Shoda národnosti a mateřského jazyka v letech 1991 a 2001

Národnost	1991			2001		
	celkem	z toho shoda s mateřským jazykem		celkem	z toho shoda s mateřským jazykem	
		abs.	%		abs.	%
česká (morav., slez.)	9 770 527	9 732 579	99,6	9 641 129	9 525 265	98,8
slovenská	314 877	223 462	71,0	193 190	153 284	79,3
polská	59 383	49 535	83,4	51 968	44 825	86,3
německá	48 556	33 315	68,6	39 106	27 682	70,8
romská	32 903	16 630	50,5	11 746	6 672	56,8

Spolu se snižujícími se počty osob tradičních národnostních menšin klesly za 10 let i počty osob, které uvedly shodnou národnost i mateřský jazyk; v relativním vyjádření podíly těchto osob vzrostly. Výjimkou byla skupina osob s národností českou, moravskou a slezskou a současně s českým mateřským jazykem, jejichž podíl na celkovém počtu osob s českou, moravskou resp. slezskou národností mírně poklesl.

Podobné srovnání, ale z pohledu mateřského jazyka, vykazuje jednoznačně klesající tendence v absolutním i relativním vyjádření - u všech národnostních skupin.

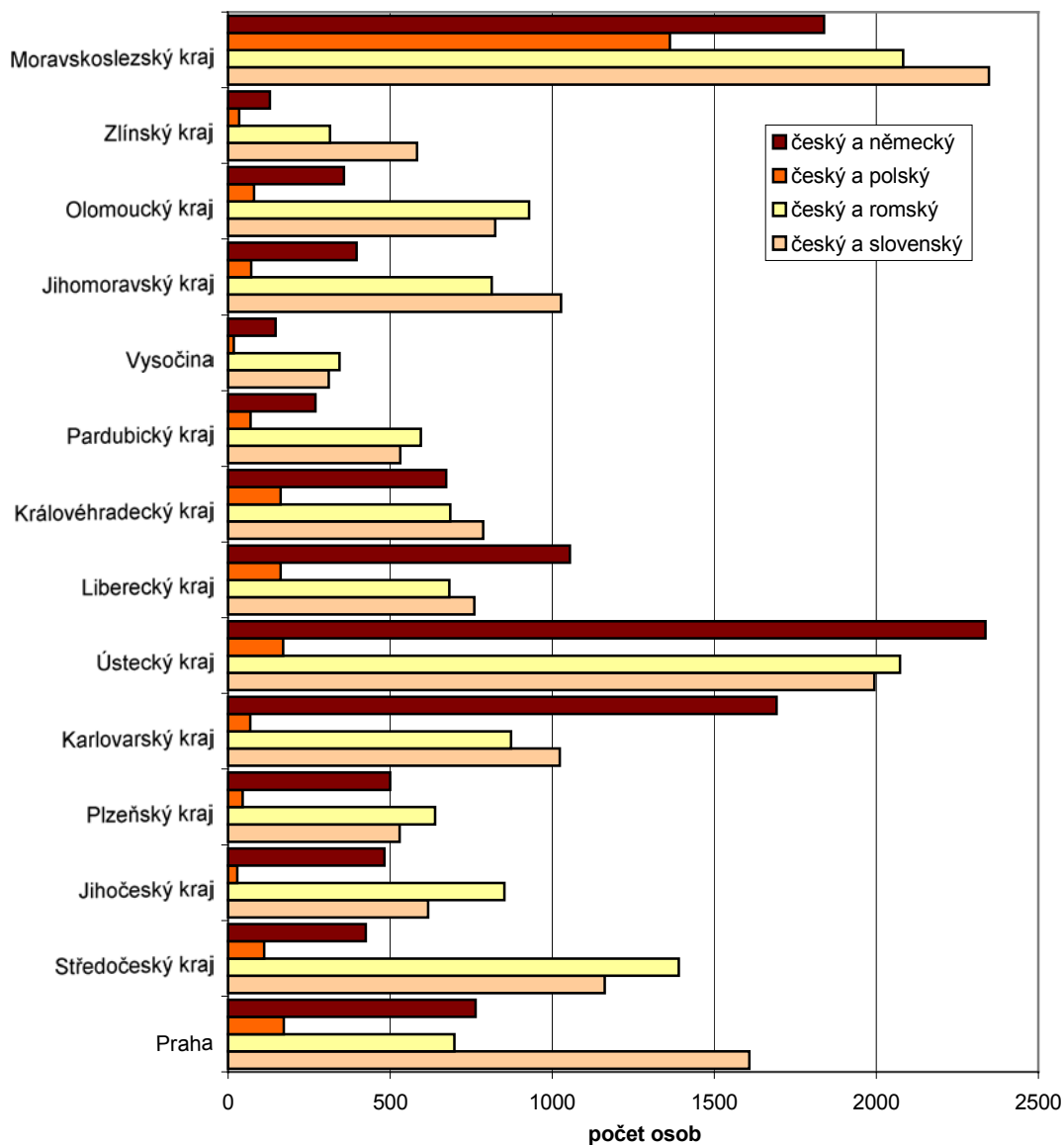
Tab. 22 Shoda mateřského jazyka a národnosti v letech 1991 a 2001

Mateřský jazyk	1991			2001		
	celkem	z toho shoda s národností		celkem	z toho shoda s národností	
		abs.	%		abs.	%
český	9 871 518	9 732 579	98,6	9 707 397	9 525 265	98,1
slovenský	239 355	223 462	93,4	208 723	153 284	73,4
polský	52 362	49 535	94,6	50 738	44 825	88,3
německý	40 907	33 315	81,4	41 328	27 682	67
romský	24 294	16 630	68,5	23 211	6 672	28,7

Stále nižší podíl osob se tedy v dospělosti identifikuje s národnostní skupinou, v níž se narodil a jejímž jazykem byl vychováván. Z porovnání údajů o mužích a ženách vyplývá, že mírně vyšší míra celoživotní identifikace s „mateřskou národností“, tj. s mateřským jazykem je u mužů. Nejvýznamnější rozdíly jsou u romského etnika. Více než dvě třetiny osob, které uvedly při sčítání mateřský jazyk romský, se současně přihlásilo k jiné než romské národnosti. Vzhledem k celkově velmi nízkému počtu osob, které se přihlásily při sčítání k romské národnosti, je třeba tyto údaje chápat pouze jako ilustrativní.

V souvislosti s možností uvádět ve sčítacím tiskopisu dvojí národnost uvedlo téměř 50 tisíc osob, v tom téměř stejný počet mužů i žen, ve sčítacím tiskopisu i dvojí mateřský jazyk. Z nich 733 uvedlo jazyk „znakový“.

**Graf 14: Vybrané kombinace dvou mateřských jazyků v krajích ČR
k 1. 3. 2001**

Z celkového počtu osob, které zapsaly do sčítacího tiskopisu dva mateřské jazyky, více než 40 % bylo ze tří krajů – Moravskoslezského, Ústeckého a z Prahy. Vesměs se jednalo o kraje, ve kterých byly zjištěny nejvyšší podíly osob s jinou než českou, moravskou nebo slezskou národností. V jednotlivých okresech byly - ve vztahu k celkovému počtu obyvatel okresu - nejvyšší podíly osob se zápisem dvou mateřských jazyků v okresech Sokolov, Teplice, Karlovy Vary a Most, kde se tento podíl pohyboval cca mezi 2 - 1 %. Ve všech dalších okresech republiky bylo zastoupení osob se dvěma mateřskými jazyky na počtu obyvatel okresu menší než jedno procento.

Tab. 23 Počet osob, které uvedly dva mateřské jazyky k 1.3.2001

Mateřský jazyk	Celkem		v tom národnost					
			česká		druhá ¹⁾		jiná	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
český a slovenský	14 109	28,6	8 116	57,5	4 621	32,8	1 372	9,7
český a romský	12 970	26,3	9 239	71,2	2 155	16,6	1 576	12,2
český a polský	2 552	5,2	1 418	55,6	941	36,9	193	7,5
český a německý	11 061	22,4	6 913	62,5	3 019	27,3	1 129	10,2
český a anglický	733	1,5	538	73,4	27	3,7	168	22,9
český a ruský	670	1,4	446	66,6	111	16,6	113	16,8
český a ostatní	4 074	8,2	2 233	54,8	1 241	30,5	600	14,7
jiné jazyky	3 240	6,6	x	x	x	x	x	x
celkem	49 409	100,0	28 903	62,6	12 115	26,2	5 151	11,2

1) druhá národnost z uvedených kombinací jazyků

Nejvíce osob zvolilo kombinaci českého a slovenského mateřského jazyka, českého a romského a českého a německého. Volba národnosti při dvou mateřských jazycích vyznívala vesměs ve prospěch české národnosti, i když v některých případech jen mírně nadpoloviční většinou.

Dva mateřské jazyky uvedl v úhrnu téměř shodný počet mužů a žen (z celkového počtu bylo 49,9 % mužů a 50,1 % žen); u některých kombinací jazyků byl ale rozdíl mezi zastoupením mužů a žen významnější. Např. kombinaci mateřských jazyků český a ruský uvedlo 670 osob, z nichž ženy činily 57 %. Obecně převažovaly ženy při uvádění dvou mateřských jazyků v kombinacích jazyků český a ruský, český a polský, český a anglický a český a slovenský. Ze složení osob podle roku narození vyplývá, že ve většině kombinací převažovaly osoby v produktivním věku. Výjimkou byla kombinace jazyků „český a anglický“, kde nejvyšší podíl podle věku připadl na děti do 15 let.